

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 7, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2020): 383 - 408

Muhammed Emîn eş-Şirvânî ve Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyn
Risâlesinin Tahkîk ve Çevirisi
Mohammad Amîn al-Shirwânî and His Letter Sharhu'l-Beyteyni'l-
Meshhûreyn: Translate, Edit and Review

Kamran Abdullayev
Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve
Belâgatı Anabilim Dalı
Assist. Prof., Trabzon University, Faculty of Theology, Department of
Arabic Language and Rhetoric
Trabzon/Turkey

e-mail: kabdullah1984@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2368-7338>
DOI: 10.33718/tid.661225

Makale Bilgisi / Article Information
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 18 Aralık / December 2019
Kabul Tarihi / Date Accepted: 4 Haziran / June 2020
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Kamran Abdullayev, "Muhammed Emîn eş-Şirvânî ve
Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyn Risâlesinin Tahkîk ve Çevirisi", *Trabzon*
İlahiyat Dergisi 7/1 (Bahar 2020): 383 - 408.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit
edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism
detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Muhammed Emîn eş-Şirvânî ve *Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyn* Risâlesinin Tahkîk ve Çevirisi

Öz

Muhammed Emîn eş-Şirvânî XVI-XVII. asırlarda yaşamış bilim adamlarının en önemlilerinden biridir. Eğitiminin tamamını Kuzey Azerbaycan'da alan müellif, hayatının geri kalan kısmını Osmanlı Devleti'nde geçirmiş ve İstanbul'da vefat etmiştir. Tefsir, mantık, akâid, Arap Dili ve diğer alanlarda yaklaşık otuz eser telif etmiş müellifin bazı eserleri henüz yeni bulunmuştur. Şirvânî hakkında makale, tez ve kitap olarak çok sayıda çalışma yapılmış olsa da müellifin Azerbaycan'da hangi bölgede eğitim aldığı, nisbesi ve ailesi gibi bazı konular hakkında bilgi verilmemiştir. Çalışmada Şirvânî'nin nisbesi çeşitli yazma eserleri kaynak gösterilerek açıklığa kavuşturulmuştur. Aynı zamanda müellifin kaynaklarda belirtilmeyen bazı eserleri kısaca tanıtılmıştır. Müellifin *Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyn* risâlesi Kütüphane-yi Meclis-i Şûrâ-yı Millî ve Süleymaniye Kütüphanesi nüshaları esas alınarak tahkik ve tercüme edilmiş, risâle hakkında kısaca değerlendirme yapılmıştır. Makalenin amacı Muhammed Emîn eş-Şirvânî'nin bazı müelliflerce hatalı tanıtılan nisbesini açıklığa kavuşturmak, bilimsel çalışmalara konu edinilmemiş eserlerini tanıtmak ve *Şerhu'l-Beyteyn* risâlesini farklı bir nüshasından tahkik ve tercüme etmektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Şirvan, Şerh, eş-Şirvânî, Ağdaş, Şerhu'l-Beyteyn.

Mohammad Amîn al-Shirwânî and His Letter Sharhu'l-Beyteyni'l-Meshhûreyn: Translate, Edit and Review

Abstract

Mohammad Amîn al-Shirwânî is one of the most important scientists of the 16th century. The author, who completed his education in North Azerbaijan, spent the rest of his life in the Ottoman Empire and passed away in Istanbul. Some of the works of the author, who wrote nearly thirty works in the fields of tafsir, logic, aqâ'id, Arabic language and other fields, have just been found. Although there have been many studies as articles, thesis and books about al-Shirwânî, no information about his family, his place of origin and where the author was educated in Azerbaijan. In this study, al-Shirwânî's place of origin was clarified by referring to various manuscripts. At the same time, some of the works of the author which were not mentioned in the resources are briefly introduced. The Sharhu'l-Beyteyni'l-Meshhûreyn treatise of the author has been analyzed and translated based on the copies of Kutuphâne-yi Meclis-i Shûrâ-yı Millî and Suleymâniye and a short evaluation has been made about the treatise. The purpose of the article is to clarify Mohammad Amîn al-Shirwânî's place of origin which was misrepresented by some authors, to introduce his works which are not subject to studies, to examine and translate the Sharhu'l-Beyteyn treatise in a different copy.

Keywords: Arabic Language, Shirwân, Sharh, al-Shirwânî, Agdash, Sharhu'l-Beyteyn.

Giriş

Şirvanşahlar Devleti günümüz Kuzey Azerbaycan bölgesinde uzun asırlar hüküm sürmüş bir devlettir. Bu bölgeye geçmişte olduğu gibi günümüzde de Şirvan denilmektedir.¹ Şirvan bölgesinde yetişmiş âlim ve sūfî şeyhlerin İslâm dünyasında farklı bir yeri vardır. En yaygın tarikatlardan biri olan Halvetîlik burada ortaya çıkmış ve bütün İslâm dünyasına yayılmıştır.² Şîrvân'ın İslâm dünyasına etkileri sadece tasavvufla sınırlı kalmamış, bilimsel olarak da büyük etkileri olmuştur. Bugün farklı bölgelerde yazılmış ilmi icâzetleri incelediğimiz zaman birçok icâzet silsilesinde Şîrvânî nisbeli âlimleri görmemiz mümkündür. Buna, Hasan Sünûhî b. İbrâhim el-Eskişehirî'nin (v. 1331/1913) icâzet silsilesi misal olarak verilebilir. Bu silsilede el-Mevlâ el-Ferîd Süleyman eş-Şîrvânî'den icâzet alındığı yazılmaktadır.³ Bu icâzet silsilesi gibi içerisinde Şîrvânî nisbeli âlimlerin bulunduğu yüzlerce icâzet bulunmaktadır.⁴

Aynı şekilde farklı İslâm ülkelerinde istinsah edilmiş eserlerin ke-tebe kısımlarına baktığımız zaman bu eserlerin Şirvanlı hattatlar tarafından istinsah edildiğini görülür. Râğıp Paşa Koleksiyonu'nda bulunan *Hâllu'l-mûcez fi şerhi'l-kânûn fi't-tıb* eseri buna bir örnektir. Eser Kâsım b. Abdurrahîm eş-Şîrvânî tarafından 873/1468 yılında Semerkant şehrinde istinsah edilmiştir.⁵ Günümüzde dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan yazma eser kütüphanelerinin neredeyse tümünde Şirvanlı âlimler tarafından telîf veya istinsah edilmiş onbinlerce yazma eser bulunmaktadır. Rusya, İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Gürcistan, Özbekistan, Ermenistan, Fransa, Almanya ve ABD bu ülkelerin en başında gelenleridir.⁶

1 Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39: 211-213.

2 Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15: 393-395.

3 Muhammed b. Osmân b. Mustafa el-Ma'alkarâvî, *el-İcâze*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 952, 4b.

4 Hâfız Ahmed b. Hâc Mahmûd, *İcâzetnâme*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, K. 1276, 5a; Ahmed Refik b. Şeyh Ali Âsım Efendi, *İcâzetnâme*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 501, 3a.

5 Cemâleddin Muhammed b. Muhammed el-Aksarâyî, *Hâllu'l-mûcez fi şerhi'l-kânûn fi't-tıb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Râğıp Paşa, nr. 954, 170a.

6 Bk. Hüseyin b. Abdullah eş-Şîrvânî, *el-Ahkâmu'd-dîniyye*, Fransa Milli Kütüphanesi, Arabe, nr. 1458, 3a; Muhammed b. Mahmûd eş-Şîrvânî, *Ravzatu'l-İtr*, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. fol. 3137, 2a; Şerîf eş-Şîrvânî, *Devhatu'l-ahbâr*, Kütüphane-i Meclis-i

XVI-XVII. asırlarda Kuzey Azerbaycan'ın siyasi hayatı çok çalkantılı geçmiştir. Bu asırlarda bölgede hüküm süren sünnî Şirvanşahlar Devleti şîî olan Safevîler tarafından ilhâk edilmiş ve Şirvanşahlar'ın hükümranlığına son verilmiştir. Bu olay özellikle bölge âlimlerinin hayatına olumsuz yansımıştır. Safevîlerin baskılarından dolayı çok sayıda âlim Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kalmıştır.⁷ Bu göç olayını Azerbaycan'dan yapılmış en büyük beyin göçü olarak nitelendirmek mümkündür. Bu dönemden itibaren Kuzey Azerbaycan'dan başlayan göç hareketi bölge âlimlerinin hayatında farklı bir sayfa açmıştır. Göç olayları nedeniyle bölge âlimlerinin telif ettiği eserler geniş bir coğrafyaya yayılmakla birlikte bazı eserler de kaybolmuştur. Yine bazı âlimler ve eserleri daha sonraki dönemlerde tamamen unutulmuş, eserleri incelenen bazı âlimlerde ise nisbe problemi ortaya çıkmıştır. Şöyle ki biyografi eserleri incelendiği zaman Kuzey Azerbaycan kökenli bazı âlimlerin farklı bölgelere nisbet edildiği, Azerbaycan'da aldıkları eğitimden bahsedilmediği ve bunun gibi farkı problemlerle karşılaşmaktadır.

Bu çalışmaya konu olan Muhammed Emîn eş-Şirvânî de yukarıda bahsedilen problemlere maruz kalmış âlimlerden birisidir. Gerek geçmişte gerek günümüzde yapılan çalışmalarda müellifin hayatı hakkında bilgi verilirken onun Azerbaycan'daki eğitim faaliyetlerinden ve ailesinden bahsedilmemiş, aynı şekilde eserleri tanıtılırken Türkiye'de bulunan eserleri dışındaki diğer ülkelerde bulunan eserleri hakkında bilgi verilmemiştir. Fakat araştırmalar Şirvânî'nin farklı ülkelerde çok sayıda eseri olduğunu göstermektedir. Bunun yanısıra Şirvânî'nin bilinen eserlerinin de çok sayıda farklı nüshaları bulunmaktadır ki bu durum müellife ait nüshaların tahkik zamanının bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Şöyle ki bu nüshalardan bazıları Türkiye'de bulunan nüshalardan daha eskidir.

Muhammed Emîn Şirvânî hakkında yapılmış çalışmalar genellikle onun tefsîr ve akâid alanında yazdığı eserler hakkındadır. Şirvânî'nin Arap dili ve belâğâtı ile ilgili müstakil eserleri hakkında bir çalışmaya rastlanmamasından mülahaza bu risâle tahkîk ve tercüme edildi. Risâleyi önemli

Şûrây-ı Millî, nr. 8266, 3b; Mustafa Efendi İlisuvî, *Târihu'l-harb*, Gürcistan Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. Arz-576, 1a; Abbaskulu Ağa Bakıhanov, *'Aynu'l-mîzân*, Petersburg Doğu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 3933, 1a.

7 Kâsım en-Nahçıvânî, *Risâle fî ahvâli't-tâifeti'l-müştehra bi-Kızılbaş*, Kütahya Vahidpaşa Kitaplığı Müdürlüğü, nr. 2278, 4b-5a.

kılan hususlardan birincisi müellifin bir kardeşinin oluşundan bahsetmesidir. Zira böyle bir bilgiden başka kaynaklarda bahsedilmemektedir. İkinci husus risâleye konu olan beyitler hakkında başka bir risâleden bahsedilmesidir. Muhtemelen bu risâle Azerbaycan'lı bir müellife aittir. Fakat Azerbaycan'daki Arapça eserler üzerine çalışmaların azlığı böyle bir risâleyi bulmamızı zorlaştırmaktadır.

1. Muhammed Emîn eş-Şîrvânî'nin Hayatı, Nisbesi ve Eserleri

1.1. Muhammed Emîn eş-Şîrvânî'nin Hayatı ve Nisbesi

Doğum tarihi hakkında hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır. Fakat 1600'lü yılların başında Osmanlı'ya göç ettiği ve 1627 olan vefat tarihi dikkate alındığında 1550-1560 yılları arasında doğduğunu tahmin edebiliriz. Muhammed Emîn eş-Şîrvânî Osmanlı kaynaklarında daha çok babası Sadreddîn eş-Şîrvânî'ye nisbetle Sadreddinzâde veya Molla Oğlu olarak tanıtılmaktadır.⁸ Kaynaklarda Şîrvânî'nin babası dışında Azerbaycan'daki ailesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak makalemize konu olan *Şerhu'l-Beyteyn* risâlesini incelediğimizde müellifin Ziyauddîn adında bir kardeşi olduğuna işaret ettiği görülmektedir.⁹

Şîrvânî ilk eğitimini babsı Sadreddîn eş-Şîrvânî'den, daha sonra Hüseyin el-Halhâlî'den (v. 1014/1605) almıştır. Muhammed Emîn eş-Şîrvânî'nin Azerbaycan'dan göçüne gelince, müellif bu konudan *Tefsîru Sûreti'l-Feth* ve *el-Fevâidu'l-Hâkâniyye* adlı iki eserinde bahsetmektedir. Müellifin burada üstü kapalı verdiği bilgilere göre göç sebebi, Şîrvan beldelerinin fitne dalgalarıyla çalkalanması ve halkının çeşitli sıkıntılarla yüzyüze kalması olmuştur.¹⁰ Müellifin bahsettiği tarihler tahminen 1580'li yıllara tekabül etmektedir. Bu dönem Şîrvan'ın Safevî-Osmanlı savaşlarına sahne olduğu dönemlerdir. Osmanlı ordusu 1578 yılında Safevîlere karşı Şîrvan halkına yardım etmek için Şîrvan'a gitse de bu sefer sonucunda fazla tutunamamış ve Şîrvan şehirleri tekrar Safevî saldırılarına uğramıştır. Şîrvânî'nin memleketi olan Ereş ve Ağdaş da bu saldırılardan nasibini almıştır. Kaynakların aktardığına göre Kaytas Paşa'nın Bey-

8 Ramazan Altıntaş, "Şîrvânî Sadreddinzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39: 208-209.

9 Muhammed Emîn eş-Şîrvânî, *Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyni 'Aynâni 'Aynâni*, Kütüphane-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 1385, 152a.

10 Muhammed Emîn eş-Şîrvânî, *el-Fevâidu'l-hâkâniyye*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmet Âsım Bey, nr. 34 MA 469/1, 2a-2b.

lerbeyi olduğu Ereş, Safevî saldırısına uğramış ve şehrin çoğu Safevîler tarafından yakılmıştır.¹¹

Tefsîru Sûreti'l-Feth risâlesinde de aynı konuya değinen müellif burada göç yolunu da açıklamaktadır. Risâlede verilen bilgilere göre Şîrvânî önce hac için Hicaz'a, daha sonra ise Şâm'a gitmiştir.¹² Müellifin bundan sonraki durakları ise sırayla Halep, Diyarbakır ve İstanbul olmuştur.¹³ Muhammed Emîn Şîrvânî, İstanbul'da Sadrazam Nasuh Paşa'nın yardımıyla çeşitli görevler üstlenmiş, medreselerde verdiği derslere üç yüzden fazla öğrenci katılmıştır.¹⁴ Şîrvânî'nin İstanbul'da yaşadığı dönem eser telifi bakımından en zengin dönemdir. İstanbul'un çeşitli medreselerinde eğitimle meşgul olan Şîrvânî, *el-Fevâidu'l-Hâkâniyye* gibi daha önce yazmaya niyet ettiği ancak yaşadığı zorunlu göç nedeniyle ertelediği eserleri burada tamamlama fırsatı bulmuştur.¹⁵

Bugün Türkiye'de bulunan eserlerde Şîrvânî'nin Şîrvan'ın neresinden olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Şîrvan Kuzey Azerbaycan'da geniş bir bölgenin ismidir. Bu yüzden Şîrvânî'nin nisbesini kesinleştirmek için müellifin Türkiye dışında bulunan eserlerinin nüshalarına müracaat edildi. Dört yazma eserde konuyla ilgili bilgilere rastlanıldı. Bu eserlerin üçünde Muhammed Emîn eş-Şîrvânî, Ağdaşî ve Öcekî nisbeleriyle tanıtılmaktadır. Dördüncü eserde ise Şîrvânî'nin nisbesi açık olarak belirtilmese de babası ve dedesinin isimlerinden bahsedilmektedir. Müellifin dedesinin nisbesinden hareketle Şîrvânî'nin üçüncü nisbesi olan el-Lekkî nisbesine ulaşıldı.

Bahsedilen yazma eserlerden ilki XIX. asırda yaşamış Azerbaycan'ın meşhur hattatlarından olan Abdülgani Hâlisekarızâde'nin istinsah ettiği *Şerhu Ciheti'l-Vahde* adlı eseridir. Hâlisekarızade bu nüshada müellifin

11 Kaytas Paşa 1578 yılında Şîrvan'da bulunan Ereş bölgesinin beylerbeyi tayin edilmişti. Fakat çok kısa bir süre sonra Safevî saldırısında tedbirsiz davranması sebebiyle şehid edildi. Bk. Reyhan Şahin Allahverdi, *Kafkasya fâtihî Özdemiroğlu Osman Paşa* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 131, 169.

12 Şîrvânî, *Tefsîru sûreti'l-feth*, Gâzi Hüsrev Bey Kütüphânesi, İslam Elyazmaları, nr. 1318/2, 4a.

13 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2: 472.

14 Muhammed Emîn Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer* (Kahire: el-Matbaatu'l-Mısriyye, 1284), 3: 475-476.

15 Şîrvânî, *el-Fevâid*, 2-b.

nisbesini Muhammed Emîn eş-Şîrvânî el-Ağdâşî olarak yazmıştır.¹⁶ Aynı bilgiye Suudi Arabistan'da bulunan bir icâzetnamede de rastlanılmıştır. Bu icâzetnamenin içeriğinden Azerbaycan'da eğitim gördüğü anlaşılan Molla Eyyûb b. Molla Çelebi'nin icâzetnamesi olduğu anlaşılmaktadır. İcâzette Molla Eyyûp'un önce Şamahı Medresesi'nde Muhammed Emîn eş-Şîrvânî'nin de hocası olan Hüseyin Halhâlî'den eğitim aldığı, daha sonra ise Muhammed Emîn el-Ağdâşî'den icâzet aldığı ifade edilmektedir. İcâzetname müellifin nisbesini gösterdiği gibi aynı zamanda Şîrvânî'nin Azerbaycan'da eğitim faaliyetiyle meşgul olduğuna da işaret etmektedir. (Resim 1).¹⁷

Müellifin nisbesiyle ilgili başka bir belge ise Suudi Arabistan'da bulunan fakat içeriğinden ve eserdeki ketebe kayıtlarından Dağıstan'da istinsah edildiği anlaşılan bir yazmadır. Bahsedilen nüshanın ilk sayfasında eserin İbn Hacer el-Habeşî'nin kitaplarından olduğu, daha sonra Muhammed el-'Aymekî'nin ödünç aldığı not edilmiştir. Yine aynı sayfada 'Molla Oğlu, Tasnîfu'ş-Şeyhi'r-Reîs Mevlâna Muhammed Emîn el-Ağdâşî el-Öcekî' adında bir başlık bulunmaktadır. Bu yazma eserde bulunan Öcekî nisbesine başka hiçbir kaynaktan rastlanmamıştır. Bahsedilen Öcek köyü müellifin yaşadığı dönemde Ağdaş ilinin Haldan kasabasına bağlı olmuştur. Günümüzde ise Ağdaş ili sınırlarının dışındadır. 1953 yılına kadar Mingçeçevir iline bağlı kalan köy, aynı yıl inşa edilen su barajının altında kalmıştır (Resim 2).¹⁸

İran'daki Asitân-ı Kuds-i Rızavî kütüphanesinde bulunan bir mecmuada Şîrvânî'nin *Cihetu'l-Vahde* risâlesi bulunmaktadır. Bu risâlede müelliften Muhammed Emîn b. Sadreddin b. Şah Kubâd Şîrvânî olarak bahsedilmektedir. Şîrvânî'nin dedesi Şah Kubâd eş-Şîrvânî (950/1543), Yûsuf el-Müskürî'nin (890/1485) halifelerinden meşhur Halvetî şeyhlerinden birisidir. Müskürî'nin *Beyânu'l-esrâr* adlı eserinin girişinde yer alan Halvetî şeceresini gösteren sayfada Şah Kubâd eş-Şîrvânî'nin nisbesi Lekki olarak gösterilmiştir. Leki isimli kasaba günümüzde Azerbaycan'ın Ağdaş

16 Kamandar Şerifli, *Abdulgani Efendi Nuhavi Halisekarizade Kitabhanasının Katalogu* (Bakı: Nurlan, 2009), 113.

17 Eyyûb b. Molla Çelebi, *el-İcâze*, Mektebetü Muhammed b. Abdulaziz, nr. 4346, 1a.

18 Muhammed Emîn eş-Şîrvânî, *Şerhu ciheti'l-vahde*, Mektebetü'l-Melik Abdulazîz el-Âmme, nr. 2886, 1a; Cahangir Zeynalov, *Şirvanşahlar yurdu* (Bakı: Elm və Təhsil, 2019), 22; P. E. Azizbeyova, *Azərbaycan milli geyimləri* (Moskova: İsskusstvo Neşriyyâtı, 1972), 8.

ili sınırları içerisinde yer almaktadır (Resim 3).¹⁹

Müellife ait tüm bu nisbelerden hareketle Şîrvânî'nin Azerbaycan'ın Ağdaş ilinin Leki kasabasından olduğunu söyleyebiliriz. Öcek nisbesine gelince, müellif yaşadığı dönemde önemli ilim merkezlerinden biri olan bu bölgede öğretim faaliyetiyle meşgul olduğundan dolayı bu nisbeyi aldığına ihtimal verebiliriz. Yazma eserlerde geçen bu bilgilerden hareketle Hayruddîn Ziriklî, Ömer Rıza Kehhâle ve Adil Nuveyhid gibi çağdaş müelliflerin eserlerinde ifade ettikleri gibi Şîrvânî'nin Buhara'nın bir köyünden olduğu iddiasının gerçeği kesinlikle yansıtmadığı aşîkârdır.²⁰ Her ne kadar Buhara'da Şîrvân isimli bir köy bulunsa da buraya nispet edilen âlim sayısı üçü geçmemektedir. Bu âlimlerin isimleri ise kaynaklarda Şîrvânî Buhârî olarak açıkça gösterilmiştir.²¹

1.2. Muhammed Emîn eş-Şîrvânî'nin Eserleri

Velûd ve çok yönlü bir yazar olan Şîrvânî'nin kaynaklarda bahsedilen yirmi beşten fazla kitap ve risâlesi bulunmaktadır. Şîrvânî'nin eserleri hakkında Ömer Çelik tarafından kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Şîrvânî'nin yirmi beş eseri hakkında bilgi verilmiştir.²² Şîrvânî'nin eserleri ağırlıklı olarak Tefsîr, Mantık, Hadîs, Akâid ve Arapça alanlarındadır. *el-Fevâidu'l-Hâkâniyye*, *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, *Tefsîru Sûrati Yâsîn*, *Tefsîru Sûrati'l-Feth*, *Şerhu Kavâidi'l-Akâid li'l-Gazzâlî*, *Risâle fi'l-Mebde' ve'l-Me'âd*, *Tercümânu'l-Ümem*, *Şerh 'alâ Ciheti'l-Vahde*, *Nübze Mine'l-Hakâik ve Zübde Mine'd-Dekâik*, *Teaddudu'l-Cevâmi'* adlı eserleri

19 Yusuf Müskürî, *Beyânu'l-esrâr li't-tullâb*, Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Kütüphanesi, nr. 450/3, 1a; eş-Şîrvânî, *Hâşiye*, Âsitân-ı Kuds-i Rızavî, nr. 37105, 115a.

20 Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 2002), 6: 41; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, 1414/1993), 9: 73; Adil Nuveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn* (Beyrut: Müessesetu Nuveyhid es-sekâfiyye, 1409/1988), 2: 495.

21 eş-Şîrvânî el-Buhârî nisbeli âlimler Bekir b. 'Amr Ebu'l-Kâsım eş-Şîrvânî el-Buhârî, Ebû Bekr Abdulğaffâr b. el-Hasan eş-Şîrvânî el-Buhârî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Nûh el-Hanzâlî et-Temîmî el-Buhârî eş-Şîrvânî'dir. Bk. Şemseddîn ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 7: 280, Kâtib Çelebi, *Süllemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmûd Abdulkâdir Arnavut (İstanbul: İrcica, 2010), 5: 77, Ebû Nasr b. Mâlûkâ, *el-İkmâl fi raf'i'l-irtiyâb 'ani'l-mütelef ve'l-muhtelef fi'l-esmâ ve'l-künâ ve'l-ensâb* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 4: 491.

22 Ömer Çelik, "Muhammed Emîn b. Sadruddîn eş-Şîrvânî'nin hayâtı, ilmî kişiliği ve eserleri", *Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (1997): 215.

bunlardan bazılarıdır.²³

Muhammed Emîn eş-Şîrvânî meşhur bir âlim olmasına ve eserleri hakkında tez çalışmaları, makale ve kitaplar yazılmasına rağmen hala farklı ülkelerdeki yazma eser kütüphanelerinin kataloglarında bilimsel çalışmalara konu edinilmemiş bazı eserleri mevcuttur. Şîrvânî'ye ait olan ve Almanya/Leipzig Üniversitesi kütüphanesinde bulunan bir yazma eser *Şerhu'l-İsti'ârât*'dir. Yirmi beş varaktan oluşan bu risâle, Abdulganî el-Gürânî'nin *İsti'ârât* adlı risâlesine şerh olarak 1102/1691 yılında yazılmıştır. Maalesef Abdulgani el-Gürânî'nin biyografisine de hiçbir kaynaktan rastlanılmamıştır.²⁴

Şîrvânî'nin kaynaklarda bahsedilmeyen bir diğer eseri Türkçe olarak kaleme aldığı *Mecmûa-i Kasâid* adlı eseridir. Bilindiği üzere yapılan bütün çalışmalarda Şîrvânî'nin bilimsel yönü incelenmiş, edebi yönü ise dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla bu eserin incelenmesi Şîrvânî'nin edebi yönünün ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.²⁵ Müellifin Öcekî nisbesinin açıklandığı *Şerhu'l-Ciheti'l-Vahde* eserinin Dağıstan nüshasında şöyle bir not bulunmaktadır: من تصنيفاته حاشية حدائق مولانا سعد البردعي (Sa'd el-Berda'î'nin (793/1390) *Hadâik* eserine *Hâşiye*'si onun eserlerindedir). Şîrvânî'nin bu haşiyesinin bilinen tek nüshası Dağıstan'da bulunmaktadır. Gunib iline bağlı Sogratl köyünde bulunan risâlenin yazılış târihi 1329/1911 yılıdır. Yirmi üç varaktan oluşan eserin müstensihî belirtilmemiştir.²⁶

2. *Şerhu'l-Beyteyn* Risâlesinin Nüshaları, İçeriği, Çevirisi ve Tahkikli Metni

2.1. *Şerhu'l-Beyteyn* Risâlesinin Nüshaları ve İçeriği

Tam ismi *Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyni 'Aynâni 'Aynâni* olan risâlenin iki nüshası vardır. Bu nüshalardan en eski olanı İran'daki Kütüphane-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî'de 1385 numarasıyla kayıtlı bir mecmuanın içerisinde 152a-152b varakları arasında bulunmaktadır. Kaynaklarda risâle-

23 Abdülkâdir Karahan, "İtikat Mezhepleri Üzerine Türkçe Bir Yazma: Tercümânü'l-Ümem", *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 1/1 (1963): 10-11; Ethem Ruhi Fırlı, "İbn Sadru'd-Din eş-Şîrvânî ve İtikâdi Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risâlesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (1981): 250.

24 Şîrvânî, *Şerhu'l-isti'ârât*, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, nr. BL 63r, 64a.

25 Şîrvânî, *Mecmû'a-i kasâid*, Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. 9125/21.

26 Amri Şihaidov, *Katalog Arabskih Rukopisey* (Mahaçkale: Narodı Dagestana, 2004), 40.

nin bu nüshasından bahsedilmemektedir. Eserde risâlenin müstensihî ve istinsah tarihi bulunmamaktadır. Fakat mecmuanın tamamını incelediğimizde 135b ve 140a varaklarında 1017/1608 tarihli iki farklı risâleye daha rastlanılmaktadır. Buradan hareketle Şîrvânî'nin risâlesinin de aynı tarihte yazıldığını söyleyebiliriz. Eserin kütüphane kaydında da 17. asır gösterilmektedir. Risâle müellif nüshası olmasa da Şîrvânî'nin hayatta olduğu bir tarihte istinsah edilmiş olması mümkündür. Tahkikte bu nüshaya ش harfiyle işaret edilmektedir.

Risâlenin ikinci nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3449/15 numarasıyla kayıtlı bir mecmua içerisinde 197a-198a varakları arasında bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1119/1707 yılı olan nüshanın müstensihî bilinmemektedir. İstinsah tarihinin yanlış okunmasından dolayı bu nüshaya müellif hattı denilmişse de risâle müellifin vefatından uzun bir süre sonra yazılmıştır.²⁷ Tahkikte bu nüshaya س harfiyle işaret edilmektedir.

Şîrvânî'nin risâlenin girişinde ifade ettiğine göre kardeşi Ziyauddîn kendisinden avam ve havastan çoğu kişiye anlaması zor gelen iki beyti şerhetmesini istemiştir. عینان عینان ما فاضت دموعهما في كل عين من العينين نونان şeklinde başlayan beyte bu şekliyle hiçbir kaynakta rastlanamadı. Sa'leb'e (291/904) ait olduğu söylenen beytin metni şu şekildedir: عینان عینان ما فاضت دموعهما في كل عين من العينين نونان.²⁸

Müellif bu şerhe başlarken kendisinin Hz. Yûnus b. Mettâ'nın başına gelen musibetlerden daha ağırlarıyla karşı karşıya kaldığını söylemektedir. Risâlenin yazılış tarihi olan 1017/1608 yılı dikkate alındığında müellifin risâleyi bu tarihten önce yazdığı anlaşılmaktadır. Bu dönem ise Şîrvânî'nin memleketi Şîrvan'dan göç ettiği dönemdir.²⁹

Şîrvânî, şerhine gözün içerisindeki tabakaları sayarak başlamış ve göze ait iki özellikten bahsederek devam etmiştir. Daha sonra ise nûn harfinin açıklamasına geçmiş ve harfin mecazi anlamı olan kaş kelimesinin iki özelliğini açıklamıştır. Müellif beytlerin açıklamasında göz ('ayn) kelimesinin ve nûn harfinin sözlük ve mecazi anlamlarını dikkate alarak bazı

27 Çelik, "Muhammed Emîn B. Sadruddîn Eş-Şîrvânî'nin Hayâtı, İlmî Kişiliği Ve Eserleri", 223.

28 Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, thk. Dâvûd el-Kâdî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1408/1988), 3: 44.

29 Şîrvânî, *Şerhu'l-beyteyn*, 152a.

açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamaları yaparken Arapça gramer kurallarını esas almıştır. Müellif şerhinde ayetler dışında kaynak olarak sadece Zemahşerî'nin *el-Mufassal fi'n-Nahv* adlı eserini kullanmıştır. Şîrvânî sözü fazla uzatmamak ve yakın bir arkadaşının aynı konuda daha kapsamlı bir risâle yazmış olmasından dolayı şerhini kısa tuttuğunu açıklamıştır.³⁰

2.2. *Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyn* Risâlesinin Çevirisi

En güzel inciler, beyanın yapısını oluşturan incilerdir. Çeşitli lütuf ve ihsanı insana has kılan, insanın görüntüsünü güzel kılan, ona kudret kalemiyle nûn gibi iki kaş çizen, iki kaş altına sürmeli iki göz yaratan Allah'a hamdolsun. Temeli ve dayanakları güçlü, yapısı ve usulleri sağlam Şeriat ile bize gelene, mucize ile desteklenen Hz. Muhammed'e (s.a.v) selam olsun. O Şeriat içerisinde her şeyin açıklaması bulunur. Ey Allah'ım! Gece ve gündüz döndükçe O'na, ehline ve ahsâbına salât ve selam olsun.

Konuya gelince, günahkâr kul Muhammed Emîn b. es-Sadr eş-Şîrvânî diyor ki, kader kaleminin yazısına uygun olarak başıma çeşitli musibetler, ardından da kötülükler geldiği sırada gözümün nuru, kalbimin seviceği, kardeşim, canım, ismi gibi nurlu Ziyâuddîn, (Peygamberler Efendisi'nin yüzü suyu hürmetine) avamdan ve havastan insanlara zor gelen ve çoğu kimsenin çözümünde zorlandığı iki beyti şerhetmemi istedi. Ben de Yûnus b. Mettâ'nın başına gelenlerden daha ağır ve acı sıkıntıların içerisindeyken bu şerhi yazmaya başladım. Ey tartışma ve kavga ehli olanlar, sizden Allah'a sığınırız, biz sizden beriyiz, aramızda nefret ve düşmanlık meydana gelmiştir. (Şerhi istenen) beyitler şunlardır;

عينان عينان لم تكحل جفونهما في كل عين من العينين نونان

نونان نونان لم يخططهما قلم في كل نون من النونين عينان

Göz kapaklarına sürme çekilmemiş iki göz, iki göz,
İki gözün her birinde iki nûn.
Kalem çizmemiş onları, iki nûn, iki nûn,
İki nûn'un her birinde iki göz.

el-'Ayn kelimesi göz küresine denilir ki, bu göz küresi birbirini kuşatan dokuz tabakadan oluşmaktadır. Bunlar; koroid tabakası, retina (ağ tabakası), cam tabakası, deri tabakası, sert tabaka, örümcek tabakası,

30 Maalesef müellif bu risâlenin ismi ve müellifi hakkında daha fazla ayrıntı vermemektedir.

uvea tabakası, kornea tabakası ve gözakı tabakasıdır. Bazıları kornea tabakasını dörde ayırmıştır ki bu şekilde tabakaların toplam sayısı element ve gezegenlerin tabakalarının sayısı gibi on üç olur. el-Cefn (göz kapağı) göz küresini çevreleyen kapağa denilir. Yine el-'Ayn (göz), göz küresi ve kapağının tamamına da denilir. el-Kuhl (sürme) gözde doğuştan olan veya elle sürülen siyah görüntüdür. Nûn ise hecâ harflerinden birisidir. Yunus balığına ve mecazi olarak kaşa da nûn denilir.

Şair burada kulakları tırmalamayacak ve gönülleri hoş edecek şekilde uzuvlarının çizgilerini, uyum ve ahengini beyan etmekle bir şahsı gözüyle vafediyor. 'İki göz iki gözdür' sözü, saçım saçımdır kabilinden müpteda ve haberdır. Müptedanın marifeliği onun tayin iddiasıyladır. Bu durumda anlam şöyle olur: Bilinen iki göz işte o iki gözdür. Yani güzellik ve kemallerinin şöreti vafetmeğe ihtiyaç bırakmamaktadır. Sonra bunu 'göz kapaklarına sürme sürülmemiş' ve 'her gözde' sözleri ile biraz daha açıklamıştır. Bu yüzden 'sürme sürülmemiş' cümlesini öncesinden ayırmıştır. Beyanlık konusunda eşit olmalarına rağmen 'her gözde' cümlesinin 'sürme sürülmemiş' cümlesinden ayrılmasının nedeni, her iki cümlenin beyanlık konusunda bağımsızlıkta eşit olması sebebiyledir. Anlamı ise bu iki gözün güzellik ve zerafetle bilinmeleri, akıl sahipleri nezdinde makbul ve övgüye layık iki özellik barındırmaları nedeniyledir.

Birinci özellik, iki göze sürme sürülmemiş olmasıdır. Yani diğer gözlerin çoğunda olduğu gibi onlar yapmacık ve geçici sürmeli değillerdir. Aksine doğal ve fitrî (doğuştan) sürmeyle sürmelidirler. Şüphesiz doğuştan olan sürme geçici sürmenin aksine bakanların gözüne daha etkili, daha güzel gelir ve aşıkların kalplerini daha çok cezbeder. Geçici sürmenin kalıcı olmaması, göz kapaklarının kenarında kalmayıp yok olması ve gözlerin derinliğine nüfûz etmemesi sebebiyle güzellik ve zerafetten bir nasibi yoktur. Doğuştan olan sürmenin ise şanınin yüceliği ve dinlemesi kulaklara hoş gelen zerafeti vardır. Geçici sürme aslında gözde değil, göz kapaklarında yani göz kapaklarının etrafındadır. 'Göz kapaklarına sürme sürülmemiş' cümlesinde 'o iki göze sürme sürülmemiş' demeyerek bu anlama işaret etmiştir. Şayet beytin anlamı, o iki gözün geçici sürmeyle sürmelenmediği şeklinde ise, hatta hiç sürmelenmemiş olması anlamı da caiz iken, o iki gözün doğuştan sürmeyle sürmelenmediği anlamı nereden anlaşılıyor diye sorarsan, derim ki makamın yardımıyla bu anlamı çıkarıyoruz. Olumsuzluğun (nefyin) kayda atfı kaidesi bu anlamı ifade ediyor, yani övgü makamı sürmenin aslını gerektiriyor.

İkinci özellik, her iki gözde kâtibin hattından çıkmış sonu ince iki nûn görüntüsü gibi bir görüntünün olmasıdır. Bu görüntünün sebebi gözün kenarının şakak tarafına uzanması, yüzün yuvarlak çevresinden yüksekte değil de uzunlamasına olması ve göz kapakları yardımıyla açılmasıyla ortaya çıkmasıdır. Böylece her iki göz kâtib hattındaki nûn meşki gibi olur. Bu görüntüdeki güzelliğin ve zerafetin gizli kalmayacağı aşîkârdır. Buna binaen gözdeki iki nûn, sıfatın mevsufta oluşu kabilindedir. Bu da daha önce açıklandığı üzere 'ff' kelimesinin anlamlarına dâhildir. Gözdeki iki nûn'dan kasıt, göz kapağı ve nûn arasındaki görüntü ve renk benzerliğinden dolayı göz kapakları da olabilir. Eğer 'ayn' ikinci anlamdaysa, zarflık cüz'ün küll'de bulunması kabilindedir. Bu da onun (ff kelimesinin) anlamları içerisinde. Şayet birinci anlamdaysa *Mufassal* yazarının³¹ şu âyet-i kerîmede açıkladığı gibi tümevarım ve temkin anlamındadır; Mutlaka sizi hurma dallarına asacağım. Gözdeki iki nûn'un iki kaş anlamında olması da uzak bir ihtimal değildir. Bu durumda cumhurun da Allah Teâlâ'nın şu sözünde ortak olduğu gibi 'ff' kelimesi 'alâ' anlamına gelir; 'Hurma dalları üzerine' (Tâhâ 20/71). Eğer her göz üzerinde iki değil bir kaş vardır, dersen biz de deriz ki burada sevgilinin kaşının siyahlığının koyuluğuna, saçlarının çokluğuna ve üst üste birikmesine latif bir işaret vardır. Kaşın siyahlığı koyu ve tüyleri çok olduğunda sanki başka bir kaş varmış gibi altına gölge düşürür. Bu sebeple ilk bakışta her kaş iki kaş gibi görünür. Bundan başka birinci 'ayn' (göz) mahzuf müptedanın haberi, ikinci 'ayn' ise birincinin lafzî te'kidi olması ihtimal edilebilir.

Kaşın ikinci özelliği, kavisliğinin sanki dairenin etrafındaki hattın bir parçası olması, gözün ise bu hattın tam ortasında dairenin merkezi konumunda bulunmasıdır. Bu durumda zarflık, noktanın yüzeyde bulunması kabilindedir. Eğer dersen ki, her nûn'da iki göz (ayn) değil bir göz vardır. O zaman şair bununla ne demek istemiştir? Derim ki, ey zavallı, zorluk çıkarma ve söylediklerimize genel olarak bak. Söylediğimiz şudur ki, göz cam tabakası sebebiyle yaşarıp akar. Bu tabaka tencerede eriyen ve sağa sola hareket eden cama benzer bir cisimdir. Kendisinde bulunan ırsinal çizgilerin farklılığından dolayı görünür yüzeye doğru sıvı ve akıcıdır. Güzeli ve mükemmel göz, hiç bir şey görmeyen fakat pınarı sağlıklı bir şekilde yaşayan gözlerin aksine, hem yaşayan hem de akan gözdür. Sadece yaşayan göz, hiç bir şey görmeyen ve sadece akıcı olan gözün aksine her

31 Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Mufassal fî 'ilmi'l-'Arabiyye*, thk. Fahr Sâlih Kadâra (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 1425/2004).

şeyi net olarak görür. Fakat o gözden, hareket etmesinden ve saf olmayışından dolayı yaşaran görüntüsü çıkarılmaktadır. Yaşaran ve akıcı göz sanki iki göz gibidir; yaşaran ve akıcı göz. Burada sevgilinin gözünün övgüsünün sıfatına başka bir işaret vardır.

Son beyitteki iki 'nûn'u' aynı şekilde iki göz kapağı anlamında kullanmak, gözün açıklamasına tahsis etme gerekliliği olmakla birlikte, akıl sahiplerine gizli olmadığı gibi tekrar kusurundan da hali değildir. Şair gözü (ayn) bazen nûn'a zarf, bazen mazrûf etmekle güzel yapmıştır. Şâirin maksadı belli bir şahsı kastetmeden genel olarak göz ve kaşın en güzelini vasfetmek olduğu da ihtimal dâhilindedir. Bu durumda birinci göz (ayn) yüceltme kastıyla nekre gelerek müpteda, ikincisi ise kendisinden sonra gelen iki cümlelerin mevsufu olarak haberdır. Anlamı ise şöyledir; iki muhteşem ve kıymetli göz, bu iki özelliğin hepsini kendinde toplayan iki göz, bu iki özelliğin biri veya her ikisinden mahrum olmayan iki göz. Aynı durum 'nûnâni nûnâni' (iki nûn, iki nûn) sözü için de geçerlidir. Yani iki mükemmel kaş, nûn meşki gibi halkanın aslında olan iki kaş ve tam daire hayal ettiğimizde gözlerin ortaya düştüğü kavisvari kaştır.

Bu iki beytin anlamı için farklı yorumlar olsa da sözü uzatma endişesiyle bu yorumlara yer vermedik. İdraki kendine rehber edinirsen o seni doğru yola iletir. En doğru yola ileten ise Allah'tır. Eğer şair bu iki uzuvdan başka diğer uzuvları başka beytlerde vasfetmişse ne âlâ, yok etmemişse bu iki uzvun güzellik ve mükemmellikte asıl olmasından dolayıdır. Duydum ki dostların en samimi olanlarından bir kardeşim bu iki beytin şerhi konusunda bir risâle yazmış ve risâlesinde ilginç nüktelerden ve harika inceliklerden bahsetmiş, kelamın ayrıntılarına girmiş ve güzel söz söylemiştir. Nûn. Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına.³² Her bir grup kendi katındaki ile sevinip böbürlenmektedir.³³

Allah'ın yardımıyla tamamlandı.

2.3. Şerhu'l-Beyteyn Risâlesinin Tahkîkli Metni

إن أبيه درر تنظم بنیان البيان، حمدا لله الذي خص الإنسان بمزيد العطايا والإحسان، فأحسن صورته وخط له بقلم قدرته حاجبين كأنهما نونان وشق من تحت الحاجبين عينين مكحولتي الأجناف، وصلاة علي من أانا بشريعة شامخة القواعد والأركان، مؤسسة الأصول والبنیان، محمد المؤيد بمعجزة فيها لكل شيء تبيان. اللهم صل وسلم عليه وعلي آله وأصحابه ما اختلف الملوان.

32 el-Kalem 68/1.

33 er-Rûm 32/30.

وبعد، فيقول العبد الجاني محمد أمين بن الصدر الشرواني، بينما ألم بي داهية وهياء ويليه شوهاء حسبما جري به قلم القضاء قد التمس مني سواد عيني وسويداء قلبي أخي وروحي لا زال كاسمه ضياء الدين، بحرمة سيد المرسلين أن أشرح البيتين اللذين استصعبهما الأقوام وتعسر حله علي أكثر الأنام من الخواص والعوام. فشرعت فيه في أثناء دواهي شتى، أدهى وأمر مما ألم يونس بن متى. فيا أصحاب الجدل والمرء إليكم عنا فنحن منكم براء، قد بدت بيننا وبينكم العداوة والبغضاء والبيتان هما هذان :

عينان عيناں لم تكحل جفونهما في كل عين من العينين نونان
نونان نونان لم يخططهما قلم في كل نون من النونين عيناں

العين يطلق علي الحدقة التي هي عبارة عن مجموع طبقات تسعة محيط بعضها ببعض. هي الطبقة المشيمية³⁴ والشبكة والزجاجية والجلدية والبيضية والعنكبوتية والعنابية والقرنية. وبعضهم جعل الطبقة القرنية أربع طبقات فيصير عدد الطبقات حينئذ ثلاثة عشر علي عدد طبقات الأفلاك والعناصر. الجفن الغلاف المحيط بالحدقة وقد يطلق العين علي مجموع الغلاف وما فيه من الحدقة. والكحل هيئة سوادية به في العين إما فطرية وإما صناعية. والنون إسم لواحد من حروف الهجاء ويطلق علي الحوت وعلي الحاجب أيضا مجازا.

فالقائل يصف شخصا بعينه بيان تخاطيط أعضائه وتناسبه وتلاجه حسبما يرتضيه الطباع ولا تمجه الأسماع. فقلوه عينان عيناں مبتدأ وخبر من قبيل شعري شعري. فتعريف المبتدأ بادعاء التعيين له. فالمعنى العينان المتعيناں هما العينان أي المعروف أمرهما في الحسن والكمال كفت شهرته عن معونة توصيفه. ثم كشف عن ذلك وبينه بقوله لم تكحل جفونهما وبقوله في كل عين. ولذلك فصل جملة لم تكحل عما قبله. وأما فصل جملة في كل عين عن جملة لم تكحل مع اشتراكهما في البيانية فلاشتراك الي استقلال كل منهما في البيانية. فالمعنى أن هاتين العينين إنما عرفا بالحسن والملاحظة لاستجماعهما خصلتين محمودتين مقبولتين عند أولى الأبصار.

الخصلة الأولى أنهما لم تكحلن جفونهما، أي غير مكحولتين بكحل صناعي عرضي كما هو شأن أكثر العيون بل مكحولتان بكحل فطري ذاتي. ولا شك أن الكحل الفطري أملح وأشد تأثيرا في أعين الناظرين وأجذب لقلوب العاشقين بخلاف الكحل العرضي، فإنها لزوالها وعدم بقائها ووقوفها في أطراف الجفون غير سارية في أعماق العيون ليس من الملاحظة و الحسن في شيء. فالكحل الذاتي له من عظم الشأن وملاحظة الان ما يعجب أسماعه الأذان وأما الكحل العرضي فليس بالحقيقة كحلا في العين بل في الجفن بل في طرف الجفن. وكان في قوله لم تكحل جفونهما حيث لم يقل لم تكحلا أيما إلي هذا المعنى. فان قلت منطوق الكلام أنهما لم تكحلا كحلا عرضيا فمن أين يستفاد أنهما مكحولتان ذاتيا لجواز أن لا يكون مكحولة أصلا؟ قلت بمعونة المقام، فإن مقام المدح يقتضي أصل التكحيل علي أن قاعدة رجوع النفي إلي القيد يفيد ذلك المعنى.

والخصلة الثانية أن في كل العينين هيئتان كهيئتي النونين الممتدة الآخر من خط الكاتب، وذلك لأن العين إذا كانت ممتد الذنب إلي طرف الصدع³⁵ وكانت طولانيا غير مدور ولا مرتفع عن سطح الوجه ينتزع³⁶ منها حين ما انفتحت بمعونة الجفنين هيئتان، كل واحدة منهما كمشق النون من خط كاتب. ولا يخفي ما في تلك الهيئة من الملاحظة والحسن. فعلي هذا كون النونين في العين من قبيل كون الصفة في الموصوف وهو من جملة معاني كلمة³⁷ في علي ما فصل في موضعه. و يجوز أن يكون المراد من النونين الكائنتين في العين الجفان لانعقاد الشبه بين الجفن والنون في الهيئة واللون. فالعين ان كانت بالمعني

34 ش + الصليبية.

35 ش + الصدع.

36 ش + ينتزع منها.

37 ش - كلمة.

الثاني فالظرفية من قبيل كون الجزء في الكل وهو أيضا من جملة معانيها، وإن كانت بالمعني الأول فالظرفية معني الإستقراء والتمكّن علي ما صرح به صاحب المفصل³⁸ في قوله تعالي: وإصليبنكم في جذوع النخل.³⁹ ولا يبعد أن يحمل النونان الكابنان في العين علي معني الحاجبين ويجعل كلمة في معني علي كما ذهب إليه الجمهور في قوله تعالي: في جذوع النخل. فان قلت علي كل عين حاجب واحد لا حاجبان، قلت فيه إيماء لطيف إلي شدة سواد حاجب المحبوب وكثرة شعراتها وتراكمها. فان الحاجب إذا كان شديد السواد وكثيرة الشعرات يوقع الظل تحته كان هناك حاجب آخر فكل حاجب حاجبان في بادي النظر. هذا ثم أنه يحتمل أن يكون عينان الأول خبر مبتدأ محذوف وعينان الثاني تأكيداً لفظياً للأول، فالمعني عينان المحبوب عينان أي عينان أي عينان معني أنهما كاملان في العينية لقولهم رجل رجل أي أي رجل بمعنى أنه كامل في الرجولة. فالجملتان أيضا مبين لهذا الكمال المستفاد من هذا التركيب تبصر.

ولما فرغ من وصف العينين شرع في وصف الحاجبين فقال نونان إلي آخره وتركيبه عينان عينان فتذكر. إلا أنه شبه هذا الحاجب بمشق النون في الدقة والإستواء والطول والإستقواس فعبر عنه بلفظ المشبه به إستعارة مصرحة ثم رشحهما بقوله لم يخطهما قلم، لأن الخط والقلم من ملايمات المشبه به. والجملتان هذا أيضا لبيان الحسن والملاحة في الحاجبين الشبيهين بالنون. فالخصلة الأولى في الحاجب أن يكون مشابهة بمشق النون في الهيئة مستفاداً من خارج بتخطيط وآلة كما تتخذ النساء وسمه وراصوغاً و يضعن لأنفسهن حواجب شبيهة بمشق النون وتخطيهما بقلم وآلة. فإنها وإن كانت مليحة أيضا إلا أن تلك الهيئة إذا كانت فطرية ومصنوعة بقلم فطرة قدرة الله سبحانه وتعاللي يكون أمحل كما لا يخفي.

والخصلة الثانية في الحاجب أن يكون استقواسه بحيث كأنه قطعة من محيط الدائرة يقع العين في محاق وسطها بمنزلة مركز الدائرة، فالظرفية علي هذا يكون من قبيل كون النقطة في السطح. فإن قلت في كل نون عين واحد لا عينان فماذا أراد القائل بهذا مثلاً؟ قلت لا تتشدد يا مسكين وخذ بمجامع مشاعرك ما نقول وهو أن العين تكون نضاجة فؤارة باعتبار الطبقة الزجاجية. فإن تلك الطبقة جسم شبيهة بالزجاج المذاب في البوتقة يضطرب و يتحرك إلي جوانب ويكون جارية وسبالة باعتبار تفرق الخطوط الشعاعية منها إلي جوانب السطح المرئي. والعين الحسن الكامل ما كانت نضاجة وجارية معا بخلاف ما إذا كانت نضاجة فقط كما في بعض العيون التي لا يبصر شيئاً ولكن يكون جرمها صحيحة ويرا أي⁴⁰ منها هيئة الفصاحة وبخلاف ما إذا كانت جارية فقط كالعين التي لا⁴¹ تبصر لكنها لتكررها وعدم صفائها لا ينتزغ منها هيئة النضاجة، فالعين النضاجة الجارية كأنها عينان، عين نضاجة وعين جارية. ففيه إشارة إلي صفة مدح أخرى لعين المحبوب.

وأما جعل النونان في البيت الأخير أيضا بمعني الجفنين، فمع ما فيه من لزوم تخصيص البيان بالعين لا تخلو عن وصمة التكرار كما لا يخفي علي ذوي الأبصار. وقد أحسن القائل حيث جعل العين تارة طرفاً للنون وتارة مطروفاً له. ويحتمل أن يكون مقصود القائل وصف ما هو الحسن الكامل من العين والحاجب مطلقاً من غير تخصيص لشخص بعينه، فعينان الأول مبتدأ بجعل التنكير للتفخيم والثاني موصوفاً بما بعده من الجملتين خبر. والمعني عينان فخامتان وكرميتان، عينان مجتمعتان لهاتين الخصلتين جميعاً لا ما يخلو⁴² عنهما أو عن أحدهما. وكذا الحال في قوله نونان نونان أي حاجبان كاملان حاجبان كابتان في أصل الحلقة كمشق النون وموعقتان بحيث يقع العينان في طرف وسطهما لو توهمنا دائرة تامة.

وللبيتين محامل أخر تركناها مخافة التطويل، فإن أخذت الفطانة بيدك فسيهديك إلي التفصيل. والله الهادي سواء السبيل.

38 جار الله الزمخشري، كتاب المفصل في النحو.

39 سورة طه ١٧/٠٢ .

40 ش+ يتراوه منه.

41 ش- لا.

42 ش- يخلو.

فالقائل إن⁴³ وصف غير هذين العضوين في أبيات آخر فذاك وإلا فتخصيص هذين العضوين لكونهما ملاك الأمر في الحسن والكمال. ولقد سمعت أن بعض الإخوان من خلص الخلان كتب في شرح هذين البيتين رسالة وأودع فيها نكات غريبة ودقائق عجيبة وفصل فيها الكلام تفصيلا وأحسن حديثا ومقيلا. ن والقلم وما يسطرون.⁴⁴ كل حزب بما لديهم فرحون.⁴⁵ تم بعون الله .

Sonuç

Şirvanşahlar Devleti ve Şirvan Bölgesi'nde yetişmiş ulemânın İslâm Tarihi'nde ve İslâm Edebiyatı'nda önemli bir yeri vardır. Tarihin çeşitli dönemlerinde Şirvân bölgesi yabancı istilalarına uğramış ve büyük sıkıntılar yaşamıştır. Moğol saldırıları, Timur ve Safevî istilasları, daha sonra ise Çarlık ve Sovyet Rusya işgali Şirvân bölgesine ve bu bölgedeki ilmî hayata çok büyük zararlar vermiştir. Bölgede yaşanan bu zorluklardan dolayı ulemâ ve meşâyih farklı İslâm ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum Şirvân âlimlerinin eserlerinin çok geniş bir coğrafyaya yayılmasına neden olmuştur. Kuzey Azerbaycan'dan yapılan hicret veya beyin göçü bölge âlimlerinin nisbelerinde bazı karışıklıkların oluşmasına ve bu müelliflerin bazı eserlerinin kaybolmasına neden olmuştur.

Safevîler döneminde göç eden âlimlerden biri de Muhammed Emîn eş-Şîrvânî'dir. Babası ve ailesiyle birlikte göç eden Şirvânî, Mekke, Medine, Şam, Halep ve Diyarbakır şehirlerini kapsayan zorlu bir hayat yolculuğunun ardından İstanbul'a yerleşmiş ve vefatına kadar burada yaşamıştır. 1628 yılında vefat eden müellif Üsküdar'da defnedilmiştir. Eğitimini Azerbaycan'da tamamlayan Şirvânî hayatının telif dönemini Osmanlı Devleti'nde geçirmiştir. Bugün dünyanın farklı kütüphanelerinde Şirvânî'ye ait otuz civarında eser bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları tez, kitap ve makale şeklinde incelenerek yayımlanmıştır.

Bu çalışmada Şirvânî ile ilgili üç konu üzerinde durulmuştur. Birinci konu birçok kaynakta hatalı kullanılan nisbe meselesinin açıklığa kavuşturulmasıdır. Bu bağlamda Şirvânî'nin Buhara'dan değil, bugün Kuzey Azerbaycan'da bulunan Ağdaş iline bağlı Leki kasabasından olduğu yazma eserlere dayanılarak ispatlanmıştır. İkinci konu müellifin bugüne kadar bilinmeyen bazı eserlerinin tanıtılmasıdır. Yine bu bağlamda Şer-

43 س- ان.

44 سورة القلم ١/٨٦.

45 سورة الروم ٢٣/٠٣.

hu'l-İsti'ârât ve *Hâşiye 'ala Hadâiki'd-Dekâik* gibi bazı eserlerinin yazma nüshalarından bahsedilmiştir. Makalede işlenen üçüncü konu ise Şîrvânî'nin Arapça bir şiir beytinin şerhini içeren *Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreyn* risâlesini Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüsha ve daha önce bilinmeyen bir nüsha olan İran nüshası ile karşılaştırılarak tahkik ve tercüme edilmesi olmuştur.

Muhammed Emîn eş-Şîrvânî her ne kadar bilinen bir yazar olsa da gerek eserleri gerekse edebî yönü henüz tam olarak tanınmamış bir yazardır. Yurtdışında bulunan farklı yazma eser kütüphanelerinde yapılacak araştırmaların Şîrvânî'nin bilinmeyen bazı eserlerinin ortaya çıkaracağını düşünüyoruz.

Kaynakça

Aksarâyî, Cemâleddîn Muhammed b. Muhammed. *Hâllu'l-mûcezz fî şerhi'l-kânûn fi't-tıb*. Râgıp Paşa, 954: 1a-193b. Süleymaniye Kütüphanesi.

Allahverdi, Reyhan Şahin. *Kafkasya fâtihî Özdemiroğlu Osman Paşa*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.

Altıntaş, Ramazan. “Şîrvânî Sadreddinzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39: 208-209. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Aşurbeyli, Sara. “Şirvanşahlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 211-213. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Azizbeyova, P. E. *Azərbaycan milli geyimləri*. Moskova: İsskusstvo neşriyyatı, 1972.

Bakıhanov, Abbaskulu Ağa. *Aynu'l-mîzân*. nr. 3933; 1a. Petersburg Doğu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi.

Çelebi, Kâtib. *Süllemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. thk. Mahmûd Abdulkâdir Arnavut. İstanbul: İrcica, 2010.

Çelik, Ömer. “Muhammed Emîn b. Sadruddîn Eş-Şîrvânî'nin Hayâtı, İlmî Kişiliği Ve Eserleri”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (1997), 211-224.

Eyyûb, b. Molla Çelebi. *el-İcâze*. Mektebetü Muhammed b. Abdülazîz, 4346: 1a-18b.

Fığlalı, Ethem Ruhi. “İbn Sadru'd-Dîn eş-Şîrvânî ve itikâdi mezhepler hakkındaki Türkçe risâlesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (1981): 249-276.

İbn Mâlûka, Ebû Nasr. *el-İkmâl fî rafî'l-irtiyâb 'ani'l-mütelef ve'l-muhtelef fi'l-esmâ ve'l-künâ ve'l-ensâb*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.

İlisuvî Mustafa, Efendi. *Târihu'l-harb*. nr. Arz-576; 1a. Gürcistan Yazma Eserler Kütüphanesi.

Karahan, Abdülkâdir. “İtikat Mezhepleri Üzerine Türkçe Bir Yazma: Tercümânü'l-Ümem”. *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 1/1 (1963): 5-46.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifîn*. Beyrut: Mektebetü'l-mü-sennâ, 1414/1993.

Ma'alkarâvî, Muhammed b. Osmân b. Mustafa. *el-İcâze*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 952: 1a-7b.

Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî 'ilmi'l-Arabiyye*. thk. Fahr Sâlih Kadâra (Ürdün, Dâru 'Ammâr, 1425/2004).

Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâsatu'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*. Kahire: el-Matbaatu'l-Mısriyye, 1284.

Müskürî, Yûsuf. *Beyânu'l-esrâr li't-tullâb*, Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Kütüphanesi, 450/3, 1a-41b.

Naḥçivânî, Kâsım. *Risâle fî ahvâli't-tâifeti'l-müştehirâ bi-Kızılbaş*. nr. 2278; 4b-5a. Kütahya Vahidpaşa Kitaplığı Müdürlüğü.

Nuveyhîd, Adil. *Mu'cemu'l-müfessirîn*. Beyrut: Müessesetu Nuveyhid es-sekâfiyye, 1409/1988.

Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Şerifli, Kamandar. *Abdulgani Efendi Nuhavi Halisekarızade Kitabhanasının Katalogu*, Bakı: Nurlan, 2009.

Şıhsaidov, Amri. *Katalog Arabskih Rukopisey*. Mahaçkale: Narodı Dagestana, 2004.

Şirvânî, Hüseyin b. Abdullah. *el-Ahkâmu'd-dîniyye*, Arabe. nr. 1458; 3a. Fransa Milli Kütüphanesi.

Şirvânî, Muhammed b. Mahmûd. *Ravzatu'l-itr*. Ms. or. fol. 3137; 2a. Staatsbibliothek zu Berlin.

Şirvânî, Muhammed Emîn. *el-Fevâidu'l-hâkâniyye*, Mehmet Âsım Bey, 34 MA 469/1: 1a-148a. Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi.

Şirvânî, Muhammed Emîn. *Mecmû'a-i kasâid*. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 9125/21.

Şirvânî, Muhammed Emîn. *Şerhu ciheti'l-vahde*. Mektebetü'l-Melik Abdulazîz el-'âmme, 2886: 1a-48a.

Şirvânî, Muhammed Emîn. *Şerhu'l-beyteyni'l-meşhûreyni 'aynâni*

'aynâni. Kütüphanesi-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, 1385: 1a-169a.

Şirvânî, Muhammed Emîn. *Şerhu'l-isti'ârât*. Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, BL 63 r: 1a-87b.

Şirvânî, Muhammed Emîn. *Tefsîru sûreti'l-feth*. Gâzi Hüsrev Bey Kütüphanesi, İslam Elyazmaları Koleksiyonu, 1318/2: 1a-48a.

Şirvânî Muhammed Emîn. *Hâşiye*. Asitân-ı Kuds-i Rızavî Kütüphanesi, 37105: 1a-127b.

Şirvânî. Şerîf. *Devhatu'l-ahbâr*. nr. 8266; 3b. Kütüphane-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî

Tevhîdî. Ebû Hayyân. *el-Besâir ve'z-zehâir*. Thk. Dâvûd el-Kâdî. Beyrut: Dâru sâdir, 1408/1988.

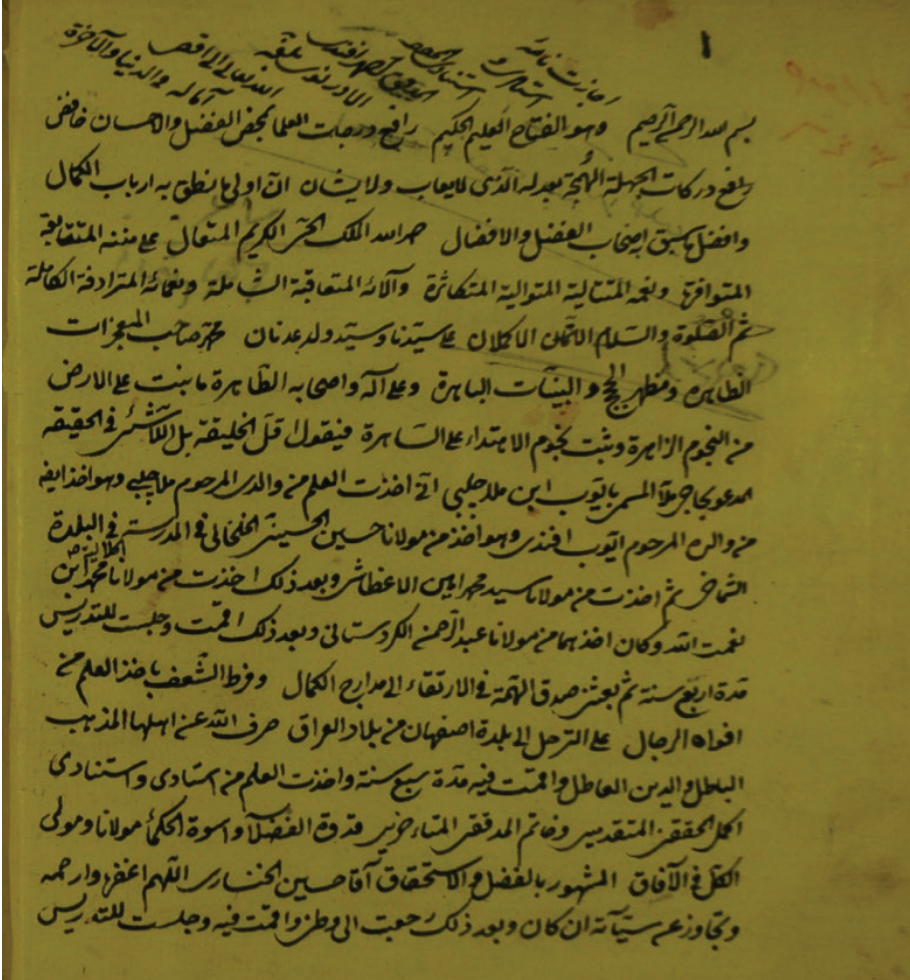
Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 393-395. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Zehebî, Şemseddîn. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2003.

Zeynalov, Cahangir. *Şirvanşahlar Yurdu*. Bakı: Elm və Təhsil, 2019.

Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 2002.

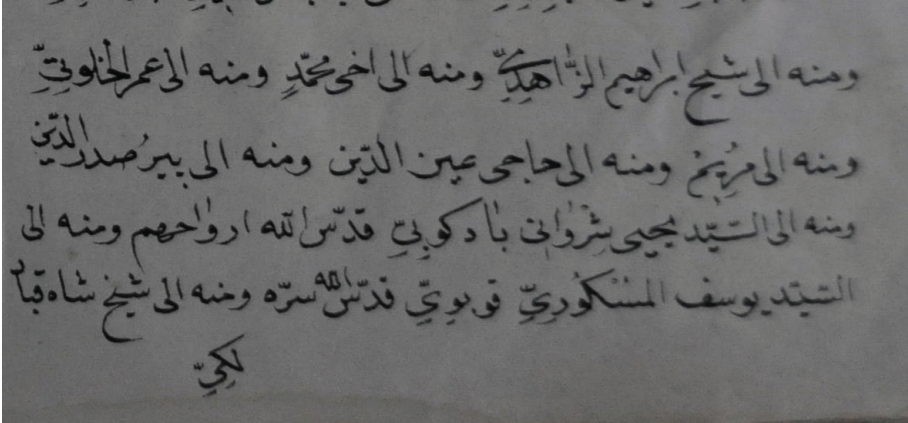
Ekler

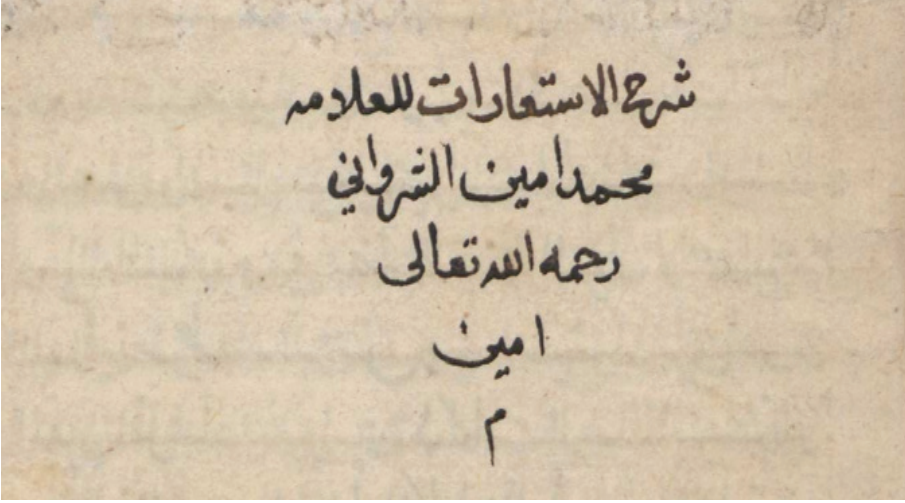
Resim 1. Eyyûb b. Molla Çelebi, *el-İcâze*, vr. 1-a.

Resim 2. Muhammed Emîn eş-Şîrvânî, Şerhu ciheti'l-vahde, vr. 1-a.

Resim 3. Yûsuf Müskürî, Beyânu'l-esrâr, vr. 1-a.

Resim 4. Muhammed Emîn eş-Şirvânî, *Şerhu'l-isti'ârât*, vr. 64-a.

انتهى في ذلك من تنظيمه من البياض • حمراء الذي حصل الانسان • بجزء العظام والانس • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته
كانها نونان • وشيخنا تحت الحاجبين من كوكبي الاجفان • وصلوة على من انا ما بشرة نونان • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته
والبياض من حمراء الذي حصل الانسان • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • وبفرد فيقول العبد الجاني في حمد من
الصد الشراي • فيها المني والحيوة وحياء • ولبنة شوحا • حسب اجزى بدقل الغضا • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته
كاسر بها العين • بجزء مسيد للسلين • ان شرح العينين الذين استصعبها الاقوام • وتعرض على الاقوام في الاقوام • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته
وداوي • اذ في غير ما لم ينس من منى • فيها الحجاب الجدل والمراء • اليك من اتمم براء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته
ينسان عينان لم تكم اذ بعورتها • فن ليعين من العينين نونان • نونان نونان لم يخطها ما قلتم • فن ليعين من العينين نونان •
العينين مطلق على الوحدة التي في عبارة جميع طبقات تسعة تحيط بعضها بعض الطبقة المشبهة وان شئت • والخاصية والبيضاء والبيضاء
والعينية والقرنية • وتنفذ من الطبقة القرنية الى طبقات في غير عدد الطبقات • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
المحيط بالقرنية • فخلق من العينين على العينين • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
حروف الابهام • والاطين على الخوف • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
الاطين على الخوف • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
العينان اي حروف في حروف الطين الكمال • كفت شهر من منى • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
كل عين • وذلك في قوله كحل عاقل • واما فصل جملته في كل عين من جملته لم يخل مع اشترائها في البياض فلاشارة الى اشتغالها على البياض
فان عين ما عين العينين • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
اي في قوله كحل عاقل • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
العينين والاطين • واجد في القلوب العاشقين • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
في عاقل العيون • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
فليس بالصفة • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
الكلام انما يخلو كحلا • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
يقضي اصل الكحل على ان قاعدة حروف الفتح الى القيد بقدر ذلك المعنى • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
المقدمة الاخر في خط الكلمات • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
من سطح الوجه بين شرح منها حين ما انفتحت بموتة لطيف من حينان • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
عكس المنة من الملاءمة • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
فصل في حروف وجوز ان يكون المراد بالنونين ما كان من غير العينين لانقطاع الشبه بين الجعفر والنون في الابهة اللون
فالعين ان كانت بالفتح ان في فالظفر في ترتيب كون الجوز في الكل وهو ايضا في جملة ما ياد ان كانت بالفتح الا في الظفر يعني
الاستقرار والتمكن على حروف بصاحب المفصل في قوله في ولا حيلنا في حروف الفتح • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
منه الكاهجين • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
الاشارة سواد حاجب العجب • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
ان في كل حاجب حاجبان • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء
فالعين عينان • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء • فاحسن صورة فخلق له بقدر حاجته • والخاصية والبيضاء والبيضاء

۱۲۷
 فاجلجت ان الضاحمين لهذا الكمال المستفاد من هذا التركيب ثم بعد ذلك في شرح وصف العينين شرحه وصف الحجابين فقال
 نونان الاله وتر كبريتا كبريتا نونان فيكون الاله شبهة هذا الحجاب كمشق النونان في العروة والكنسواء والطول والكنسواء فيكون
 بلطف المشبه به استقاره ثم شرحه بقوله لم يخطط به فاعلم ان الخطط والقدم من ملايات المشبه به والجلتان ههنا ايضا بلجان
 الحسن والملا في الحجابين المشبهين بالنونين فالخصله الاولى في الحجابان يكون مشابهة بشق النونان في الهيئة مستفاد من خارج
 بتخطيطه وان كانا تحت النونان وسميت دراهم وفاد يفعلن بالفسح من حجاب بنينهم في شق النونان ويخطط بها بقدم آية فانها وان كانت
 عليه ايضا الا ان تلك الخطه اذا كانت فخطية وتضمونه تعلم قدرة الله سبحانه وتعالى ان يكون ما لا يخفى في الخصله الثانية في الحجابين يكون
 مستقرا وسد الحجاب بحيث كانت قطعة من خط الة تقع العين في حجاب وسطها بمنزلة مركز الة فالفردية مع هذا يكون في الحجاب
 المنقط في السطح فان قلت فخط نون عين واحد لا عينان فما لا اراد القائل من هذا مثلا قد لا تشبهه وانما يكون وقد كان حجاب
 ما نقول ان نون العين يكون لفظة فورة باعتبار الطبقة الزجاجية فان تلك الطبقة بنسبة ارتفاع المذراع في البوقه يعطرب ويحرك
 الى جوانبها كجارية وسبلا ما يعتبر الفرق في خطوط الشعاعية منها الى جوانب السطح المرئي والعيون الحسن كما لو كانت نفاضة
 وجارية معا بخلاف ما اذا كانت نفاضة فقط كما في بعض العيون التي لا يبرز شيا من كون جوارحها صحيحة ويراى منها نفاضة
 ويحرف ما اذا كانت جارية فقط كما في العين التي لا تبهر لكما الفكر صفا فالانتمج صفا حية النفاضة بالعين جارية كما في العينان
 عين نفاضة وعين جارية فغيره استارة الى صفة موج العين المحبوس وما جعل النونان في البيت الاحمر ايضا ليعطي الجفن منع
 ما في نونان من خصص الالسان بالعين بالجلتون وقمة الكبران كما لا يخفى على من نوى الاصابة في حجاب العين كما لو جعل العين تارة فانا
 النونان وتارة فخر فانه لا يمكن ان يكون مقصودا والقيل وصف ما هو الحسن الكمال من العين والحجاب مطلقا في كل خصصه في عين
 الا ان سدا بجعل الكبريت في العين التي هي موصوفها بما بعد من الجفن من غير والعيون عينان وكربيتان عينان في عينان كما في عين
 الخصلتين جميعا لا ما يخلو منها اذن احصاها في الكمال بقوله نونان نونان كما في حجابان كما في حجابان كما في حجابان
 كشيء النونان ومقوسبان بحيث يقع العين في حجاب وسطها لو توهمنا داره ثامة والبيتين مما لا حزن كما في حجابان في الطويل فان
 اخذت الفظة بهدك فسيهديك الى الفصل والارطادى سوا السبيل فالعالم وصف في حجاب العينين من العينين في ابواب اخذت
 والاختصاص من العينين ليعرض لكونها ملاك الاله في الحسن الكمال والقدس من ان بعض الاخوان في حجاب العينين كشيء في حجاب
 العينين سدا وادرج في حجابات عينية ودقها في حجاب العينين في الكلام يعصم حجاب العينين والقلم وما يسطرون على
 حجب بالدهم في حجاب نونان الله
 فاشدة
 مراحل الحج الشريف من المذنب بيب مكة المعظمة وصد ساعا قضا
 المرقف ۱۰ الرقا ۱۱ البقا القطر ۱۲ السبي عتبه ۱۳ معان العقيد جعيمان ذات حج ۱۴
 البقاع ۱۵ تبوك ۱۶ المغاير ۱۷ الخفيض ۱۸ المغل ۱۹ القريح ۲۰ اليباب العلاء ۲۱ بئر الزبد ۲۲ شعاب لتعام ۲۳
 هديه الغابيين ۲۴ واخذ الغري المدينة للنون ۲۵ ابا علي قبول الشهد ۲۶ المدينه ۲۷ بدير القاع ۲۸ مزابغ ۲۹
 عتقمان مكة المشرفة ۳۰ انتهي ۳۱